

В. П. Казміренко

ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРИКЛАДНИХ ЗАВДАННЯХ ПСИХОЛОГІЇ

Завдання розвитку когнітивного спілкування визначено в контексті побудови досліджень і технологічної практики керування процесами спільної творчої діяльності. Як ресурс ефективності когнітивного спілкування розглядається низка психологічних механізмів у природі множинного знання та евристичних процесів, що супроводжують когнітивні досягнення в спілкуванні. Висвітлюються деякі пізнавальні аспекти когнітивного спілкування, їх організація та місце у вирішенні практичних завдань.

Ключові слова: когнітивне спілкування, психологічна компетентність, психологічні завдання розвитку, пізнавальна діяльність, спільне розуміння та взаєморозуміння, методи і технології удосконалення спілкування груп, розроблення засад множинного знання, хронотопи, евристичний підхід до когнітивного спілкування.

Задачи развития когнитивного общения определены в контексте построения исследований и технологий практики управления процессами совместной творческой деятельности. Как ресурс эффективности когнитивного общения рассматривается ряд психологических механизмов в природе множественного знания и эвристических процессов, сопровождающих когнитивные достижения в общении. Освещаются некоторые познавательные аспекты когнитивного общения, их организация и место в решении практических задач.

Ключевые слова: когнитивное общение, психологическая компетентность, психологические задачи развития, познавательная деятельность, совместное понимание и взаимопонимание, методы и технологии усовершенствования общения групп, разработка оснований множественного знания, хронотопы, эвристический подход к когнитивному общению.

The tasks of cognitive communication development are defined in the context of creating studies and technological practice of processes of common creative activity leading. A number of psychological mechanisms in nature of plural knowledge and heuristic processes which accompany cognitive achievements in communication are considered as a resource of effective communication. Some educational aspects of cognitive communication, their organization and place in practice tasks solution are showed.

Key words: cognitive communication, psychological competency, psychological tasks of development, educational activity, common understanding and mutual understanding, methods and technologies of group communication improvement, the basics of plural knowledge developing, chronotypes, heuristic approach to cognitive communication.

Проблема. У сучасному житті, власне, немає таких сфер соціальної та соціотехнічної діяльності, де б колективне когнітивне спілкування, вимоги до його професійної компетентності не були актуальними, а дослідження в цих сферах, методи і технології їх удосконалення – такими затребуваними. Скрізь, де є потреба в пошуку спільного розуміння і взаєморозуміння, у досягненні згоди в прийнятті рішень та вирішенні завдань щодо взаємовигідного узгодження пріоритетів, мотивації досягнень та позицій, де є спільна потреба зберігати конструктивну практику й здобутки імпліцитних знань, постійно наповнювати досвід рисами спадкоємності, – скрізь виникає потреба в ефективному високопрофесійному когнітивному спілкуванні.

Такі сфери стають сьогодні все більш інтегрованими в безпосередню практику суспільствотворення, у технології громадських впливів та політичних рішень, коли необхідність домовлятися для різних сторін та опонентів стає не просто завданням, а першочерговою умовою розвитку, можливо навіть існування суспільства. Когнітивне спілкування та вимоги до його професійної компетентності давно обговорюються в юридичній практиці та правовій сфері і правоохоронній діяльності, у конфліктології та практичній політології, у виробничій діяльності та системах управління, де існують ризики техногенних катастроф, що виникають унаслідок некомпетентних дій колективних суб'єктів прийняття рішень.

Важливими дослідницькими завданнями прикладної психології залишаються питання психологічного забезпечення, пов'язані з вирішенням численних задач в управлінні практикою організації пізнавальної діяльності й спілкування. На жаль, ці провідні складові в реальній професійній діяльності як сфері інтегрованої практики і сьогодні розділені тематично й розмежовані методично. У професійній підготовці шкільних учителів і викладачів ВНЗ, у програмах навчання й викладання курсів психологічних дисциплін існує величезна методична дистанція між теоретичною і практичною психологічною підготовкою студентів. Прикладна психологічна компетентність майбутніх педагогів, освітян досі залишається надзвичайно аморфною в професійному плані й невисокою за рівнем.

Інтенсивне збільшення обсягу психологічних дисциплін і сфер знань саме собою не вирішує проблеми – треба не лише трансформувати ці знання в нові методичні розробки методики роботи з академіч-

ними групами, класами, а й створювати нові форми викладання. Такі нові засоби підготовки педагогічних компетенцій повинні бути насамперед активними й когнітивно насиченими методами самостійної роботи в просторі вирішення психологічних задач розвитку й виховання, яким служить психологічне знання.

Арсенали таких професійних курсів, їх розроблення у вигляді прикладних розвивальних ігор, проблемних кейсів, методик поглибленого аналізу конкретних ситуацій, комплексних розробок соціально-психологічних досліджень, цільової участі у складанні програм, так само як і самому проведенні формувальних експериментів і формувальних тренінгів – актуальне завдання, що стоїть сьогодні перед психологами.

Дослідження, які проводять фахівці лабораторії фундаментальних і прикладних проблем спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, покликані не тільки заповнити деякі прогалини в цій назрілій темі, а й розробити нові концептуальні підходи до теоретичного пояснення природи когнітивного спілкування, як і узагальнити масштабний досвід у цій актуальній практиці. Досвід фахівців лабораторії формувався в багатьох сферах прикладного знання на широких теренах вирішення конкретних завдань психологічної практики: психологічної допомоги і психотерапії; психологічного супроводу професійної діяльності; управлінського і конфліктологічного консультування, коучингу, технологічного розроблення стратегій і програм розвитку компаній та роботи з персоналом тощо [1 – 9]. Набуті знання і практичні здобутки знайшли відображення як персональний досвід кожного дослідника, так і відповідно його групове узагальнення в темі під загальною назвою “Науково-теоретичні та прикладні засади організації когнітивного спілкування”, яку спільно розробляє творчий колектив лабораторії.

Мета статті: узагальнити спільні напрацювання і досвід дослідницького колективу, які започатковують науковий напрям за перспективною темою, як з позицій наукової новизни, так і масштабності практичних завдань. Увага дослідників зосереджена передусім на використанні когнітивного спілкування в організації психолого-педагогічної діяльності. Саме цю сферу ми вважаємо ключовою для поширення досвіду та поглиблення знань з предмета, який розглядаємо, а саме організації досліджень у когнітивному спілкуванні. Наше завдання – представити свої напрацювання масштабно, обґрунтувавши універсальність застосовуваних підходів. І це основний принцип методичних підходів та добору прикладів, що пропонуються до уваги зацікавлених практиків.

Фахівці освітньої сфери, організатори викладацької (учительської) діяльності, розумової колективної праці, заснованої на глибокому колективному “розумінні” роботи аудиторії, класу, завжди стикаються з означеною проблемою. Під час вирішення прикладних психологічних задач навчання завжди актуальними залишаються питання, на якому методичному “матеріалі” найкраще відпрацювати психологічні технології професійної підготовки, як конструювати техніку розвитку компетенцій, які слід утілити в навички й уміння викладача, вихователя, учителя, педагога. Тож у центрі уваги пропонуваного дослідження – *кероване когнітивноорієнтоване спілкування*.

Учасниками і партнерами такого спілкування стають різні індивіди й (або) групи як суб’єкти, що вирішують задачі спільної діяльності у всій різноманітності її форм і видів. Опосередкована спілкуванням і мовленнєво-розумовою діяльністю персональна свідомість стає доступною як даність для кожного учасника цього спільного пізнавального освоєння задач або проблем. Складний процес колективного набуття знань і їх подальшої трансформації в цілі й досвід спільної діяльності стає можливим завдяки змістовно наповненому, інтенціонально погодженому в намірах і когнітивно орієнтованому спілкуванню партнерів.

Така різноплановість цілей визначає риси й специфіку когнітивного спілкування: його діалогів, включених у дискусійні пошуки, процедур спільного моделювання й віднайдення засобів спільного розв’язання задач, творчого аналітичного узагальнення й синтезу проблемних ситуацій, виходу зі складних або конфліктних обставин або переговорів – усі ці й безліч інших психологічних аспектів групової творчості пронизують сфери способів організації задач будь-якої професійної діяльності.

Головна ідея, покладена в основу пропонуваних методичних узагальнень, полягає в тому, що педагогічний процес – це професійно компетентне управління комунікативно-розумовою діяльністю, орієнтоване на суб’єкт-суб’єктну інтелектуальну й завжди розвивальну взаємодію. Саме розвиток – ключова категорія функціонально ціннісної й процесуально інструментальної організації когнітивного спілкування.

Таке інтелектуальне спілкування, так само як і взаємодія, розгортається на трьох основних рівнях: управління комунікацією – інформаційно-знаковий рівень; управління відносинами – рівень емоційно-мотиваційної регуляції спілкування; і, нарешті, регуляторно-інтенційний рівень, або рівень вербальної й смислової регуляції намірів партнерів, узгодження спрямованості в системі сукупних знань, розуміння суті й змісту кінцевого результату, що передбачає вибір мислетворчих засобів і шляхів реалізації цілепокладальної поведінки й

способів досягнення поставленої мети. Завдяки партнерському когнітивному спілкуванню колективний груповий суб'єкт набуває здатності формування загального інтелектуального ресурсу, кластеризації знання (“Ми придумали”; “Ми знаємо”; “Ми маємо досвід таких помилок”). У такому груповому “співзнанні” утворюються системні властивості “сукупного суб'єкта”, що не зводяться до суми якостей і властивостей окремих партнерів та індивідів. Виникнення таких властивостей стає можливим і породжується на рівні психологічних процесів обміну інформацією, на рівні обміну станами (активного тону та й зараження, групового мотиваційного настрою й настроїв), на рівні індивідуально-групових властивостей (ціннісно-орієнтаційної єдності, досвіду й інтегрованості групової інтелектуальної діяльності, вольової погодженості й когерентності).

Особливе значення в пропонуваніх методах надається пошуковій практичній способів вирішення проблеми, а також впливу спілкування на активізацію інтелектуальних функцій комунікації і його зв'язку з феноменологією групового творчого навчального процесу. Групова творчість розгортається завдяки поетапному формуванню спільних групових когнітивних інструментів для розвитку взаєморозуміння й когнітивного пошуку засобів через створення сукупних тезаурусів учасників спільної діяльності. Важливе місце відводиться цим процесам у навчанні під час побудови тренінгових та ігротехнічних процедур, а також у зв'язку з необхідністю показати місце й роль когнітивного спілкування, власне, у креативному процесі, який супроводжує навчальні процедури.

Конструюючи роботу творчих груп та організовуючи творчий пошук, більшість педагогів-практиків стикаються з необхідністю вибудовування “процедурного” і методичного оснащення цього процесу. Тому одним з наших завдань є розроблення методичних засад організації такої роботи в контексті навчальних задач.

Ініціатором мети як підстави для виникнення й поглиблення когнітивного спілкування завжди виступає сторона, що регулює, спрямовує і спонукає процес когнітивного сходження до розвитку (керуюча технологія й компетентність з боку педагога, тренера, психотерапевта). Однак слід завжди враховувати другу складову колективного пошуку – феноменологію процесу розуміння. Розуміння й доведення безпосередньо включені в хід когнітивного обговорення й спілкування і виражені у змісті діалогів, які закладені в трирівневий комунікативний процес (керування інформацією й семантикою, керування відносинами й мотивацією, керування намірами). Ці рівні когнітивного спілкування знаходять свій прояв як під час побудови висловів і суджень, так і в процесі освоєння інформаційних повідомлень. Така рефлексивна схема

управління діалогом спонукає до розгортання процесу спілкування і доводить його до завершеного результату – спільного пошуку, а саме розкриття феноменів розуміння:

- спільного, погодженого осягнення шуканої істини;
- розкриття або встановлення значення й дальший спільний пошук змісту, на який орієнтована мета спільної діяльності;
- досягнення інтегрованого, комплексного розуміння суті задачі і її умов;
- розуміння глибини контексту, його цінності й глибини відносин;
- установа меж відповідальності і її персональне визначення кожним для себе;
- інтегрування досвіду й згортання його до рівня розуміння як образу метафори;
- розуміння джерела відносин у феноменології “інтелектуального почуття” (за С. Л. Рубінштейном, це іронія, гумор, сарказм);
- досягнення в спільному розумінні цінності “Правди” (своїх і інших);
- досягнення взаєморозуміння й погодженості дій у конструюванні процедур рефлексії часу й простору;
- “розщеплення досвіду” (за М. К. Мамардашвілі) і встановлення причинно-наслідкового ланцюжка подій і переживань та багато іншого.

Ось далеко не повний перелік феноменів, які “проявляються” як продукти когнітивного спілкування, породжуються когнітивним діалогом у спілкуванні й у цьому когнітивно-комунікативному процесі осягаються. Це своєрідні “продукти-результати” когнітивного комунікативного осягнення.

Розгляньмо детальніше **прикладні й практичні властивості когнітивного спілкування**. Когнітивне спілкування має свою специфіку – воно завжди орієнтоване на майбутнє. Але головне – таке спілкування являє собою своєрідну інтелектуальну пробу або спробу змінити майбутнє на користь задач розвитку, які ставлять учасники взаємодії. Когнітивне спілкування дає змогу партнерам побачити “образ майбутнього” в узгоджених групою контурах, уявленнях і оцінках, вибудувати спільну програму цілей і задач, зрозуміти, як упоратися з перспективами прийдешніх подій, змін і посталих проблем з позиції сьогодення. Тому це своєрідний процес, орієнтований на експертизу, інвентаризацію й розгортання ресурсів для досягнення поставлених цілей розвитку. Його перебіг демонструє модель психологічних механізмів у реалізації когнітивного спілкування (рис.).

Когнітивно-креативна насиченість такого процесу завжди очевидна, особливо в пошуку спільного вирішення задач і прийняття отриманого результату. Процедура прийняття рішення вимагає особ-

ливого, *спільного* забезпечення діалогу партнерів, спрямованого саме на *спільний* пошук, який повинен бути вигідний і корисний кожному учаснику. Віднайдення такого шляху в прийдешнє майбутнє, прорив за обрії сьогодення і забезпечує у формі діалогу когнітивне спілкування. Цей пошук повинен відповідати інтересам і мотивам учасників, їхнім намірам, баченню і перспективам цілепокладань.

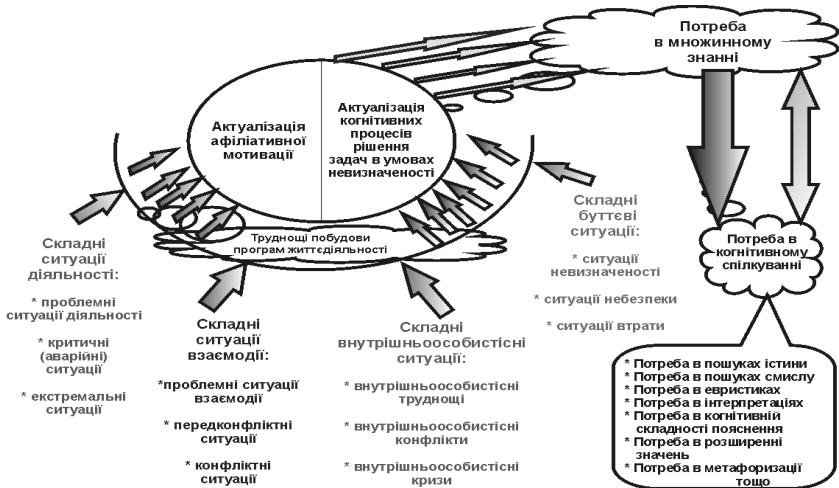

Рис. Модель психологічних механізмів у реалізації когнітивного спілкування

М. К. Мамардашвілі у своїй фундаментальній праці “Психологічна топологія шляху”, посилаючись на У. Фолкнера, зазначає, що “найбільша трагедія людини – коли вона не знає, яке її реальне становище. Де вона і що відбувається з нею? Точніше – як і коли трапилось те, що зараз відбувається. Наприклад, як і коли трапилось те, що я, опинившись на побаченні, про яке так мріяв, тільки й думаю про те, щоб воно скоріше скінчилось. Що відбувається? Отже, усі ці ситуації мають одну властивість: їх потрібно розплутувати” [10, с. 8].

На нашу думку, когнітивне спілкування, представлені в ньому діалоги та їх живі “тексти” – це і є ті значеннєві “форми” життєвих драм і їх переживань, особистих розповідей як персоналізованих подій із життя їх героя. Із цими питаннями стикався кожний психолог-практик або психотерапевт. Аналітична інтерпретація й розуміння цих розповідей, їх мозаїки, що складається з уламків образів драматичних фантазій і подій і які закладені в когнітивному тілі діалогів, і дає змогу

“брати участь у розплутуванні цього життєвого досвіду” [там само]. І весь цей напружений процес розумових пошуків, представлений у спілкуванні, спрямований на розмірковане “розщеплення” минулих переживань.

Когнітивне спілкування, власне, і виникає у зв’язку з тим, що “минулий досвід потрібно розплутати і для цього потрібно мати інструмент”. І таким інструментом виступає *когнітивно-діалоговий процес*. Завдяки цьому процесу ментальної трансформації переживань породжується, за Мамардашвілі, складання якоїсь уявлюваної структури, що й стає головним, а часто – майже єдиним засобом розплутування досвіду. І ось тоді, як зазначає дослідник, ми починаємо щось розуміти у своєму житті і воно набуває якихось контурів залежно від участі когнітивного “тексту” і його творця та героя в ньому [там само].

Тому ми й порушуємо питання про те, що когнітивне спілкування завжди засноване на живому, особистісному знанні. Саме таке – живе, пронизане реальними почуттями, переживаннями значимості тих подій, які з людиною відбувалися, воно стає цінним для інших. У такому контексті особистісних, безпосередніх переживань досвід людини знаходить персоналізовану цінність у породженні множинного знання як у значенневих комбінаціях і внесках у спільний колективно-когнітивний пошук.

Запитання “що я насправді відчуваю?” – не самоочевидне запитання, на яке є пряма і безпосередня відповідь, обумовлена чітким і однозначним визначенням ситуації місця (у Дж. Морено – локус), а саме: де я? За М. Мамардашвілі, ситуації знання або незнання мною мого реального становища: “на якому я світі? Де я стосовно чогось? Що насправді зі мною відбувається? Адже те, що насправді зі мною відбувається, може відрізнятись від того, що я бачу на власні очі. Що я насправді відчуваю? Адже дуже часто мені здається, що я люблю, а насправді я ненавиджу. Ми знаємо це не лише із життєвого досвіду, а й з елементарних психологічних знань” [10, с. 8].

Когнітивні діалоги, що розщеплюють досвід переживань, стають головним методичним засобом психологічної допомоги й особистісного прориву в практичній психології. Не варто вважати, що прикладна цінність зазначених питань й окреслених тем має місце тільки в психотерапевтичній практиці надання допомоги й забезпечення психологічного здоров’я. Прикладна психологія у безлічі напрямів і технологій консультування, коучингу всіх видів, практики розроблення акмеологічних програм і проєктів збільшення різноманітності компетенцій усіх видів також стикається із цими питаннями.

Наступним методологічним положенням, яке визначає суто практичне розуміння природи когнітивного спілкування, є *феномен*

хронотопу і весь комплекс психологічних механізмів і процесів, які беруть участь у його змістовому оформленні й прояві. Термін “хронотоп” (від грец. “час – простір”) уживається в різних галузях знання. М. М. Бахтін визначає його як “злиття просторових і часових прикмет в осмисленому й конкретному цілому” [11, с. 134]. Пояснити суть цього явища можна таким прикладом. Ситуація, у якій здійснюється комунікативний вплив, завжди визначається набором просторових і часових констант, у межах яких незмінно протікають переживання, будуються значеннєві патерни й розгортаються діалоги. Типові комбінації таких констант можуть бути системно охарактеризовані як хронотопи. Різноманітність таких форм вражає: хронотоп конфлікту в адміністративній ієрархії або відносинах влади; хронотоп ситуації спілкування в лікарняній палаті; хронотоп батьківських зборів; хронотоп переговорів у конфлікті або арбітражі в суді; хронотоп політичної дискусії опонентів політичних фракцій парламенту й безліч інших ситуацій, де специфічні особливості простору й часу в самій ситуації задають у своїй феноменологічній комбінації неповторність умов спілкування й когнітивних ресурсів для розв’язання задач діалогів спілкування.

Розроблення хронотопної класифікації комунікативних ситуацій має велике значення для прогнозування результатів впливу на особистість і групу. Когнітивне спілкування завжди відбувається в межах координат просторово-часових вимірів, тобто завжди залежить від різновиду хронотопу, його соціально-психологічних особливостей, природи внутрішніх, властивих йому, відносин і їхніх соціокультурних констант – норм, традицій, цінностей, ритуалізації в процесах прийняття рішень і т. ін.

Існує базове загальнопсихологічне положення, що “психіка людини ніби націлена на зміну навколишнього світу за посередництвом її сутнісних сил, фізичних і розумових, а конкретні потреби є приватним вираженням цієї фундаментальної тенденції” [12, с. 100]. Відповідно реальний вплив на психіку людини пов’язаний з динамікою й змістом управління потребами й мотивацією. У зв’язку із цим потреби можуть розглядатися як сукупність факторів, що сприяють комунікації (спілкуванню). Саме існування динаміки потреб слід враховувати в практиці комунікативного впливу. Слід зазначити, що це положення актуальне як в інтра-, так і в інтерпсихологічному вимірі й може бути застосоване і для вирішення прикладних задач управління, і з метою дослідження масових соціально-психологічних процесів. Тож це твердження може бути застосоване і на цьому рівні – на те й фундаментальна значимість положень позитивної психології.

Відчувати потребу – це, по суті, означає відчувати нестачу чогонебудь, яку намагаються (прагнуть) заповнити, а це саме й визначає деяке спонукання, що управляє поведінкою тварини або людини, вважає А. А. Брудний [там само]. Звертання до спонукань індивіда, зумовлених його потребами й настановами, є важливою умовою комунікативного впливу на його поведінку й діяльність. Ця обставина давно встановлена емпірично й використовується для підвищення ефективності комунікативних процесів.

Так, можна орієнтувати повідомлення на подолання бар'єра спілкування, що виник, або, як ще говорять, на пробиття бар'єра в тих точках, де він найменш міцний (там, де та чи інша потреба загострена, бар'єр ніби прогинається зсередини, стає тоншим). Існують способи пробити бар'єр “ззовні”, і найпростіший з них полягає в навмисній зміні інтенсивності сигналу. Когнітивне спілкування спирається не лише на потреби *нужди*, а й на когнітивні – раціональні, творчі мотиватори й потреби *росту і досягнень* як головні фактори *креативної основи комунікаційного впливу*. Це провідний механізм, покладений в основу представленої вище моделі.

З позиції прикладної психології й тих практичних задач, які вирішуються всім спектром методичних засобів когнітивного спілкування, породження засобів розуміння й взаєморозуміння – завжди універсальний шлях досягнення згоди, зняття конфліктних домагань і досягнення конвенціональності. Але є й інша мета. Когнітивне спілкування породжує, як уже говорилося вище, контури й *уявлення про майбутнє*, на цій основі “можливі уявлення про зустріч” з ним і відповідно готовність людини до цієї зустрічі. У такому контексті когнітивне спілкування виступає психологічним засобом формування надії як інструментального засобу впевненості у своїх силах, що в сукупності стає ресурсом для побудови програм особистісного розвитку.

У цьому контексті когнітивне спілкування завжди знаходить опору в базовій мотивації афіліації (див. рис.). Саме сила афіліативного мотиву (прагнення до “себе подібних”, які викликають довіру) орієнтує потребу когнітивного, осмисленого обговорення колізій, що відбуваються, в їхніх перспективах і значеннях для майбутнього – “розщеплення”, розплутування подій минулого досвіду, переконаний М. К. Мамардашвілі.

Джерелом актуальних процесів компетентного аналізу й узагальнення минулого досвіду завжди виступають ті, хто зміг домогтися “*живої довіри*”. У цьому процесі головну роль відіграє адекватність чуттєвого переживання подій і проблем. Саме це становить основу розбудови “картини світу” тих, хто орієнтований на пошук смислів.

Потреба в залученні до процесу і побудови концепції своєї участі у створенні *множинного знання* – один зі способів трансляції значимості свого досвіду. Це не просто когнітивний атрибут спілкування – це головний механізм зняття невизначеності власного зростання, особистісного розвитку. Як зазначав Б. Г. Ананьев [13], завдяки цим когнітивно-комунікативним властивостям людина як суб'єкт пізнання, праці і спілкування наділена здатністю передбачати наслідки й будувати ймовірні прогнози своєї діяльності. Однак, мабуть, головне в цьому контексті – брати відповідальність за її можливі результати й установлювати їх соціальну значимість.

Когнітивне спілкування як технологічна схема пізнавального процесу задіюється завжди, коли потрібна реконструкція:

- об'єкта;
- ситуації;
- проблеми;
- мети-задачі;
- образу майбутнього та ін.;
- прогнозування майбутнього – подій і їх наслідків.

Це стосується не тільки “мого персоніфікованого “об'єкта” як цінності”, а й, що особливо важливо, реконструкції колективних ситуацій, задач або проблем, відповідально прийнятих і поділених разом з партнерами по груповій, колективній діяльності.

Неодмінним “учасником” когнітивного спілкування є *знання*. У структурі персональних знань когнітивне спілкування вимірюється критеріями статусу й формами компетентності. Саме знання спирається на інформаційну різнобічність і глибину знакового пошуку істини, розвитку, осягнення значення, установлення змісту, конкретизації корисності та ін. Когнітивне спілкування – головний соціально-психологічний ресурс управління знаннями.

Когнітивне спілкування – це завжди організований спільний рух до *нового знання*. Цей процес зароджується й дістає розгорнуту знаково-значеннєву й евристичну реалізацію, протікаючи в складно-організованому рольовому амплуа всіх учасників когнітивного спілкування. Причому коефіцієнти ефективності або продуктивності рольової участі виражаються не так в індивідуальному, як в інтегральному складанні внесків усіх учасників. Саме в цьому сенсі реалізуємо принцип “нададитивності”: загальний результат кращий і більш значущий, ніж сума індивідуальних складових або внесків. У К. Маркса є прекрасна метафора про те, що сила нападу ескадрону завжди більша за силу вершників, що його складають.

Крім когнітивно осмисленого комунікативного просування до нового знання, когнітивне спілкування може бути спрямоване на:

- об'єктивізацію проблемних просторів, бар'єрів і труднощів індивідуальної або групової природи;
- розширення зони бачення й наявних уявлень (тип баллінтовських груп);
- розвиток інструментальної сфери у розв'язанні задач, формування цілей і цілепокладань;
- забезпечення ресурсів розвитку соціально-психологічної природи і т. ін.

Визначаючи практики когнітивного спілкування, важливо розуміти, що це завжди інтелектуальна взаємодія, яка забезпечує колективний пошук, орієнтований на спільно погоджений результат:

- створення засобів спільного розуміння меж проблем, причин, які їх породжують, установлення суперечностей і неузгодженостей інтересів, визначення об'єктивних факторів в експертизі конфліктів і т. ін.;
- під час послідовного обговорення груповим способом актуальної послідовності задач і прийнятних групових принципів їх вирішення;
- установлення обсягів і структури відповідальності та їх персоніфікація в групі;
- визначення напрямів цілепокладання, шляхів розвитку, етапів і темпів просування, погоджених у груповому рішенні;
- підготовка умов для прийняття й задач утілення “проекту” реалізації й упровадження”, нових креативних результатів.

Такий комплексний перелік задач визначає головні координати системи процесів і технологій у практиці реалізації прикладних засад когнітивного спілкування.

Відтак розгляньмо *прикладні й практичні задачі евристичного змісту, які вирішують групи в когнітивному спілкуванні.*

Ґрунтуючись на положеннях теорії інформаційних процесів і теорії психології мислення, аналізуючи евристичні програми когнітивного спілкування в діяльності людини або групи, доцільно охарактеризувати:

- системи використовуваних пізнавальних структур;
- структури застосування елементарних психічних процесів;
- стратегії вищого порядку, наявність яких потрібно встановити, щоб пояснити спостережуваний процес досягнень, когнітивно-комунікативну поведінку й результати розумової діяльності як кожного учасника, так і групи в цілому. Крім того, потрібно визначити (установити, проаналізувати) регуляторні механізми, які забезпечують “зчеплення”, послідовне упорядкування окремих простих операцій у складні стратегії й комплекси, що супроводжують і орієнтовані на ту

чи іншу діяльність (тобто відповіді на запитання: чому і з якою метою це відбувається?).

Структуру діяльності ми пропонуємо представляти у вигляді операціональної моделі або програми нечислової переробки інформації, яка веде до операціональної структури рішення із зазначенням:

- способів переробки інформації;
- процесів вироблення рішень;
- механізмів прийняття рішень.

Інформаційні процеси, що лежать в основі вироблення й прийняття рішень, утворюють три ланки.

Перша пов'язана з необхідністю одержати певну інформацію про проблемну ситуацію. Для цього здійснюється “вплив” (реальний або уявний) на “об’єкти”, що дає змогу ставити їх у різні відносини між собою. Такі процедури дають можливість розгорнути, розкрити й систематизувати властивості цих “об’єктів”. У ролі “об’єктів” можуть виступати як матеріальні, так і ідеальні реальності. За допомогою цих дій над об’єктами можна отримати інформацію про довкілля. Головні інструменти в мисленневому оперуванні – уявлення, поняття, образи.

Але одержання інформації – лише підготовка до можливої креативної дії групи. Відтак інформація повинна бути перетворена на вихідний план рішення, який дасть змогу людині, групі будувати та обґрунтовувати програми намірів і послідовності дій. Це *друга* ланка. У діагностиці цих процесів (схем) перетворень важливо встановити, які способи переробки інформації в процесі (ситуації) пошуку рішення були застосовані:

- стереотипні;
- стандартні (можна представити у вигляді алгоритмів);
- нешаблонні;
- невідомі суб’єктам;
- оригінальні;
- креативні і т. ін.

Третя ланка інформаційного процесу забезпечує прийняття, збереження і втримання рішень, побудованих шляхом перетворення й переробки первинної інформації. Кінцевий результат цих операцій перетворення оформлюється й утримується у вигляді плану, програми, відповідно до яких відбуватимуться майбутні “виконавчі” дії. Остаточне сформоване рішення може бути презентовано також як образ, як результат майбутніх дій, як те, що має бути отримано: наприклад, як принципова схема переговорного процесу двох компаній, за якою приблизно вестимуться ці переговори. Крім того, цей процес може набувати форми складного сценарію з композицією складних функціонально-рольових кроків і діалогів. Окремі парціальні рішення стосуватимуться

ться лише окремих частин майбутнього плану: істинне або хибне певне твердження, чи володіє об'єкт (суб'єкт) деякою властивістю тощо.

Існують ситуації, особливо в груповій діяльності, коли конкретні правила рішення ще невідомі або вони взагалі ще ніким не відкриті, або вони незнайомі групі, яка вирішує спільну задачу. У цих нестереотипних умовах виникає унікальна специфічна проблема – відкрити, створити конкретний спосіб рішення, побудувати потрібну систему операцій у вигляді того чи іншого плану рішення. Процедура когнітивного спілкування в пошуку рішення груповим способом завжди повинна бути орієнтована на побудову нестереотипних програм, планів і стратегій вирішення.

Хоча на перший погляд може здатися, що перераховані елементи інтелектуальної культури мають настільки розмиті межі, що оцінювати їх, а тим більше управляти ними, неможливо, насправді це не так. Методи, засновані на організації когнітивного спілкування, дають змогу оцінити як загальний інтелектуальний тонус *креативний потенціал груп*, креативну інтегрованість компетенції, причому оцінювати можна як у кількісних показниках, так і в якісних. Аксиома “якщо менеджер не може оцінити чогось, то він не може цим ефективно управляти” повністю застосовна до інтелектуального потенціалу організацій.

Однак не слід ступати на шлях вимірів або креативних перетворень інтелектуальних потенціалів колективів, команд, груп, класів тільки заради самої оцінки. Оцінка повинна стати основою розвивальної програми, бути елементом досягнення певної мети організованих перетворень, що відповідають мотивації і актуальним бажанням учасників таких спільних організаційних перебувань.

Ось перелік прикладних задач евристичного змісту, які вирішують групи в когнітивному спілкуванні:

- часове й просторове планування (установлення в груповому обговоренні просторових і часових співвідношень між об'єктами й процесами);
- установлення співвідношень між різними знаковими системами й поняттями;
- спільне вироблення гіпотез і прийняття рішень;
- розроблення механізмів, що забезпечують погоджену гнучкість вироблених гіпотез і способів дій;
- розроблення когнітивних рамок і тезаурусів для спільного розуміння проблеми (того, що дано, й того, що слід шукати);
- складання плану пошуку невідомого, виходячи з даних умов або ймовірності подій майбутнього;

- морфологічний аналіз (аналіз різноманітності й комбінацій ознак у логіці співвідношення структур і форм процесів і станів);
- розроблення проекту спільного узгодження в реалізації й виконанні (здійсненні) плану;
- перевірка підготовленого рішення (валідизація й легітимізація можливостей досягнення цілей);
- прогнозування способу вирішення за допомогою імовірнісного передбачення результатів рішення;
- пошук і обґрунтування критеріїв релевантності в логіці гіпотез і прийнятих рішень;
- рефлексія (розуміння власного й групового розуміння);
- контроль і корекція мотивації, емоційних зрушень, очікувань, інваріантних структур інтересів і настановлень.

Зібрані воедино й інтегровані в досвіді груп, команд, персон, у цілому представлені в кластерах корпоративного знання, перераховані компетенції стають генералізованою психологічною основою інтелектуального капіталу компанії, психологічним мірилом її здобутків і вартості. Ці ж комплексні корпоративні знання становлять інтелектуальну основу і є носіями корпоративної культури (компанії, ВНЗ, школи, фірми, виробництва тощо).

Розроблення будь-якого проекту соціально-психологічного розвитку, формулювання оцінки його виконання завжди повинні відбуватися під час групового обговорення й прийняття обґрунтованого, зваженого рішення щодо програми його реалізації, іншими словами, пройти перевірку в лабіринтах когнітивного спілкування.

Така перевірка дає змогу:

- 1) сформувати погоджене, колективне бачення майбутнього;
- 2) установити рівень і напрями наступності досвіду й “опікування” успадкуванням множинних знань;
- 3) провести експертизу творчого потенціалу й нетривіальності прийнятих рішень (як у перспективних стратегічних програмах, так і в пошуку адекватної декомпозиції процесів керованого розвитку).

Усі три зазначені фактори безпосередньо пов'язані з креативністю групового когнітивного спілкування. Саме тому вважаємо надзвичайно важливим виділити із загального процесу ухвалення управлінського рішення ці параметри як провідні фактори в спрямованому навчанні керівників усіх професійних рівнів і компетенцій когнітивного спілкування. У нашому випадку, беручи до уваги тріаду перерахованих факторів, потрібно розглядати когнітивне спілкування в рамках формування множинних знань як зв'язку креативних, “знаневих” і “досвідних”, компонентів компетенції фахівця [4].

Висновки. Отже, головними механізмами вирішення практичних задач когнітивного спілкування є:

- розщеплення досвіду й актуалізація живого знання;
- побудова концептуальної основи хронотопу;
- побудова моделі майбутнього, на яке орієнтовані потреби досягнень і розвитку;
- евристичне програмування в структурі процесу досягнень.

Як бачимо, уже склалася традиція говорити про когнітивне спілкування в контексті його інтелектуальної компетентності й евристичної технологічної досконалості. Евристичний аналіз, звернений до процесу когнітивного спілкування, розглядає питання про способи, за допомогою яких персональні розумові інструментальні операції в контурі спільної діяльності вибудовуються і структуруються в складні утворення, а саме:

- типи когнітивних стратегій;
- тактики досягнення;
- особистісні розумові стилі, їх комбінації;
- суб'єктивні мислетворчі схеми;
- когнітивні стилі, включаючи групові;
- інструментальні миследіяльнісні стереотипи;
- соціокультурні і професійно опосередковані розумові стереотипи тощо.

Основні когнітивно-комунікативні функції такого творення способів евристичного структурування в діяльності партнерів по когнітивному спілкуванню орієнтовані, по-перше, на організацію ефективного пошуку необхідної інформації, по-друге, на підготовку умов і вироблення нових нестандартних рішень. Такі складні інформаційні структури є результатом цільового комунікативного пророблення творчої комбінації простих елементарних інформаційних одиниць. Дослідження динамічної структури мислення в тому вигляді, в якому вона проявляється в поведінці людини (або групи) під час розв'язання задач, показує, що навіть звичні дії вимагають численних кроків, пов'язаних у складні послідовності.

Звичайно, складно охопити все коло прикладних сфер і комплексних практичних завдань, які можуть вирішуватися технологічними засобами керованого когнітивного спілкування. Можна говорити наразі про формування основних напрямів когнітивної психології спілкування в практиках реальної суспільної діяльності. Ідеться про перевірені досвідом соціально-психологічних досліджень актуальні практики і методи, які й реалізує лабораторія фундаментальних і прикладних проблем спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України [1 – 9].

Література

1. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні : метод. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології ; за ред. В. Т. Казміренка. – К. : [Міленіум], 2011. – 268 с.
2. Дидковський С. В. Модель організації обшчення в екзистенціальному проектированні / С. В. Дидковський // Психологія обшчення. XXI век. 10 лет развития : материалы междунар. конф. 8–10 октяб. 2009 г. – М. ; Обнинск, 2009. – Т. 2. – С. 261 – 266.
3. Духневич В. М. Розроблення і проведення соціально-психологічних тренінгів: що маємо? / В. М. Духневич // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2010. – Вип. 24 (27). – С. 284 – 294.
4. Казміренко В. П. Засади когнітивної психології спілкування / В. П. Казміренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 23 (26). – С. 140 – 164.
5. Копець Л. В. Феноменологія міжособового зворотного зв'язку: результати досліджень / Л. В. Копець, В. І. Гордієнко // Наукові записки НАУКМА. Педагогічні, психологічні, науки та соціальна робота : зб. наук. праць. – К., 2010. – Т. 110. – С. 39 – 45.
6. Кудріна Т. С. Діалог як умова становлення та розвитку складних логічних операцій / Т. С. Кудріна // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2010. – Вип. 24 (27). – С. 198 – 214.
7. Осадько О. Ю. Когнітивні детермінанти ефективності особистісного захисту в емоційно напружених ситуаціях спілкування / О. Ю. Осадько // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2011. – Вип. 27 (30). – С. 281 – 291.
8. Осадько О. Ю. Когнітивно опосередковані засоби “психологічного захисту” вчителя в психотравмуючих ситуаціях професійного спілкування / О. Ю. Осадько // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 23 (26). – С. 189 – 198.
9. Сіверс З. Ф. Особливості вербальних патернів педагогів як суб'єктів утрудненого спілкування / З. Ф. Сіверс // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2011. – Вип. 27 (30). – С. 291 – 300.
10. Мамардашвили М. Психологическая топология пути / М. Мамардашвили. – СПб. : Русский Христианский гуманитарный институт, 1997. – 571 с.
11. Бахтин М. Время и пространство в романе // Вопросы литературы. – 1974. – № 3. – С. 133 – 179.
12. Брудный А. А. Психологическая герменевтика / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 2005. – 336 с.
13. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

© Казміренко В. П.